

למה התאבד העיתונאי שטפן לוקס

ב-30 ביולי 1936 קרה דבר מחריד באולם המליאה של חבר הלאומים בז'נבה: עיתונאי יהודי צ'כי ירד מיציע צלמי העיתונות וירה לעצמו בחזה כשהוא צועק בצרפתית "זו המכה הניצחת". לפי גירסת "הארץ" אז כוונתו היתה למחות על אדישות העולם למצבם של יהודי גרמניה. עתה מתברר שהסיבות היו אולי אחרות

שטפן לוקס צילום: Arnold Hahn

ב-30 ביולי 1936 נאם היילה סלאסי, קיסר אתיופיה הגולה, לפני חבר הלאומים בז'נבה. קבוצה של עיתונאים איטלקים קידמו אותו בשריקות עד שפוננו מהאולם. דברי הקיסר על כך שחבר הלאומים נכנע לאלימות האיטלקית נפלו על אוזניים ערלות. אחריו נאם השגריר הספרדי ולאחר שסיים את נאומו קרה דבר מחריד: אחד מהיושבים ביציע צלמי העיתונות ירד לאולם וירה לעצמו בחזה כשהוא צועק בצרפתית "זו המכה הניצחת". בעודו שרוע על הרצפה שמעו אותו קורא בשמו של המזכיר הכללי של קבר הלאומים וחוזר על המלה "תיק". הוא פונה כשהוא בהכרה לחדר צדדי ומשם באמבולנס לבית החולים. בדרך אמר שהחליט להקריב את חייו כ"מחווה סמלית". שמו היה שטפן לוקס. הוא היה יהודי. עיתונאי צ'כי שליווה אותו הבטיח לו שהעולם יקשיב למסר שלו, ולפני שמת עוד הספיק לקרוא את הדיווחים על מעשהו ההרואי בכמה עיתונים.

סוכנות הידיעות "פאלקור" מסרה למחרת כי לפני שהתאבד אמר שמעשהו הוא מחאה על היחס של שלטונות גרמניה ליהודים. "הארץ" הביא את הדיווח של סוכנות הידיעות "סט"א" כי "מחזה מזעזע קרה

אתמול בישיבת חבר הלאומים, כשאחד מפליטי יהודי גרמניה, סטיפן לוקס, המית את עצמו לדעת בשעת הישיבה כדי להפגין את הטרגדיה של יהודי גרמניה בפני אדירי העולם המכונסים עכשיו בישיבת המועצה של החבר". בעמוד פנימי חזר העיתון על הידיעה בכותרת "אם יש צדק — יופיע מיד!" וכתב כי לוקס היה "יהודי מפליטי גרמניה, הנוודים עכשיו בעולם, בלי למצוא מקום מנוחה לעצמם. הוא התכוון במעשהו זה למחות על רדיפות היהודים בגרמניה, בלי שמצד המדינות האדירות בעולם יעשה דבר לטובתם. ולא עוד, אלא ששאר המדינות ממשיכות את יחסיהן עם ממשלת גרמניה, כאילו התעללות בשש מאות אלף יהודים אין בה כדי לפגום במשהו את פרצופה המוסרי של גרמניה."

"כאשר אדם נוטל לעצמו את רשות הדיבור לפני מותו — מיתה מתוך חשבון ומרצונו הטוב, הוא רשאי שישמעו אותו. אני מקווה שמותו של סופר צעיר וכמעט לא מפורסם יסייע להפיץ אור ואמת"

העיתונות הנאצית כינתה את לוקס "אידיוט" ו"דער שטרימר" פירסם מתחת לתמונתו את השורות הבאות: "בחבר הלאומים דם כשר זרם; יהודי ירה בעצמו כמחווה. הוא בישר לעולם: חבר הלאומים נורה". לוקס נקבר על-ידי הקהילה היהודית בז'נבה בעיירה על גבול שווייץ-גרמניה ועל מצבתו נחקקה הכתובת "מרטר יהודי". "הארץ" דיווח ב-7 ביולי על "לוויה רבת-עם" שנערכה "מתוך דיכאון ואבל כללי" וכי "ההסתדרות העולמית של עיתונאים וסופרי חוץ הניחה זר פרחים על קברו". העדויות הדלות בארכיון חבר הלאומים מלמדות כי הצירים התעלמו מההתאבדות והיא אינה נזכרת בעיתון הרשמי של האסיפה. גם המזכירות לא התרגשה, רק נבוכה ודאגה לתגבר את מערך האבטחה.

לוקס לא היה דמות אלמונית. הוא נולד בסלובקיה ב-1888 והיה אזרח צ'כוסלובקיה. הוא נפצע פעמיים בעת מלחמת העולם הראשונה, למד משפטים והיה משורר, שחקן תיאטרון, במאי סרטים ועיתונאי שפעל בווינה ובברלין. לוקס הכין את עצמו למעשה, כתב את המכתבים שהתכוון להשאיר אחריו והקדים וסיפר לכמה מקורבים על כוונתו. הוא גם השאיר אחריו אשה וילד בחוסר-כל. בתיק של לוקס נמצאו מכתבים למזכיר הכללי של החבר, לאנתוני אידן שר החוץ של בריטניה, למלך אנגליה ג'ורג' השישי, לשני עיתונים אנגליים ולעיתון שווייצי. מי שהביא אותם לידיעת הציבור היה העיתונאי והפעיל הסוציאליסטי רוברט דל, שהיה באותו זמן כתב של ה"מנצ'סטר גרדיאן" בז'נבה. עורך ה"גרדיאן" לא מצא עניין במכתבים והם לא פורסמו. למרבה האירוניה זמן קצר אחרי ההתאבדות חבר הלאומים הסיר את הסנקציות שהוטלו על איטליה כעונש על פלישתה לאתיופיה ובספרד פרצה מלחמת האזרחים.

המקור העיקרי לתיאור האירוע הוא מאמר שפירסמה בטי סרג'נט ב-1989 בכתב העת *The Georgia Review*. היא הגיעה לז'נבה ב-1937 כעיתונאית ובחמש שנות שהותה בעיר לא נתקלה אף-פעם בשמו של לוקס. רוברט דל עצמו, שאתו עבדה בשנים 1937-1939, לא שמעה על ההתאבדות ורק יובל שנים אחר-כך, כשעברה לצורכי מחקר על גיליונות ה"מנצ'סטר גרדיאן", נתקלה בשמו. באוגוסט 1986 היא חזרה לז'נבה ומצאה בארכיון החבר את המכתבים של לוקס הכתובים בגרמנית.

מהמכתבים האלה עולה בבירור ששטפן לוקס לא התכוון למחות במעשהו על גורלם של הפליטים היהודים מגרמניה אלא בעיקר להפנות את תשומת-לבו של החבר ושל העולם כולו לסכנה הגדולה הנשקפת מגרמניה הנאצית. "כאשר אדם נוטל לעצמו את רשות הדיבור לפני מותו — מיתה מתוך חשבון ומרצונו הטוב", הוא פותח את מכתבו הארוך לאידן, "הוא רשאי שישמעו אותו. אני מקווה שמותו של סופר צעיר וכמעט לא מפורסם יסייע להפיץ אור ואמת". גרמניה הנאצית, אמר, היא האויב של אירופה. תוך שנה, אפילו חצי שנה, כתב, היא, ובכלל זה אנגליה, ייהפכו לעיי חורבות. כמי שחי בגרמניה הוא יודע שאסור לבטוח בה משום שהיא מונהגת על-ידי פושעים ובריונים, מה שאנגליה מתקשה להבין.

ידידו של לוקס העיתונאי הצ'כי ארתור הלר כתב עליו: "לוקס לא מת למען היהודים אלא למען אידיאלים הומניים, ולמען חבר הלאומים. אני מקווה שלמעשה הגבורה הזו תהיה השפעה". גם רוברט דל, שהספיד אותו בשם אגודת העיתונאים וקרא את מכתבו של לוקס לאידן, אמר שלוקס לא הזכיר את "הבעיה היהודית" אלא הזהיר מהאסון הצפוי לציביליזציה.

ההיסטוריון מיכאל ברקוביץ' כתב על לוקס מאמר ב-2019 והכניס אותו לקטגוריה של יהודים נוספים שהתאבדו בגרמניה הנאצית. ברקוביץ, שסקר את התגובות בעיתונות (ובכלל זה בספר שיצא לאור בפראג בהוצאת הליגה הצ'כית נגד אנטישמיות ב-1936), מלמד שגם בעיתונות היהודית היו מי שלא התפעלו מהמעשה. ב"מומנט", שיצא לאור בוורשה, ההתאבדות תוארה כ"לא יותר מקומדיה". ברקוביץ גם מציע שייתכן שלוקס חרד להתערערות מצבו הכלכלי.

מכיוון שאיננו יודעים מה היה מצבו הנפשי של לוקס, אי-אפשר שלא לסכם שהוא היה בסך הכל הומניסט תמים.